

x 93: 1956
x 327(73)

264:

A BUDAPESTI AMERIKAI KÖVETSÉG ÉS AZ 1956-OS FORRADALOM

k:

ny: rütegri

Kovács Péter beszélgetése Jordan Thomas Rogersszel
és Ernest A. Naggyal

I.

KOVÁCS: Mr. Rogers – azaz Tom –, milyen közel voltál az 1956-os eseményekhez? Melyek voltak az első benyomásaid a forrongó Magyarországról?

ROGERS: 1953 augusztusában érkeztünk meg Budapestre feleségemmel és a három lányunkkal. Negyedik lányunk már itt született a Sportkórházban 1954 decemberében. Előző állomáshelyem Németországban volt, Berlinben, éppen az 1948-as berlini blokád idején, majd Frankfurtban dolgoztam. Utána Budapestre mint gazdasági tanácsos érkeztem: én voltam az egyedüli a követségen, aki a közgazdasághoz értett. Az Egyesült Államoknak nem voltak jelentős kereskedelmi kapcsolatai Magyarországgal, és nem is igazán törekedtek arra, hogy legyenek ilyenek. Én megpróbáltam valamelyest nyomon követni az árak alakulását, a költségvetést: ilyen és hasonló témákat felügyeltem. Érdekel bennünket, hogy Nagy Imrének milyen lesz az új politikája 1953-ban, de ez sajnos nem tartott nagyon sokáig. Nagyon szerettük Magyarországot, volt néhány magyar barátunk, közel voltunk Bécshez, és amikor ismertté vált Hruscsovnak Sztálinról mondott titkos beszéde, majd utána, mikor ismertté váltak a lengyelországi események, meg voltunk lepődve a követségen, hogy a szovjetek nem úgy reagálnak, ahogy korábban reagáltak az ehhez hasonló mozgólódásokra. Mi arra szá-

mítottunk, hogy keményebb fellépésük lesz letartóztatások vagy valamilyen más megtorlás formájában. Az, hogy ezt nem tették meg, még több következtetésre vezetett. Mi úgy elemeztük akkor a szovjet dilemmát, hogy meglehetősen sikamlós területre érkeztek. Úgy véltük, hogy lehetett némi nézeteltérés magán a Kremlen belül is azt illetően, hogy mi is lehet az a megfelelő politika, amit Magyarországon most már követni kell. Ahogy közeledünk október 23-ához, szeretnék erről is mondani valamit. Ott voltam Rajknak október eleji temetésén, majd utána jó néhány diáktalálkozón október közepén, valamint október 23-án a Bem térre való meneteléskor. Ellentétben azzal, amit Charles Gáti mond a könyvében¹, tulajdonképpen három, majdnem anyanyelvi szinten beszélő munkatársa volt a követségnek 1956-ban, Géza Katona, a politikai attasé, Anton Nyerges, a sajtóattasé és Ernest Nagy, a konzul, aki azonban, azt hiszem, hogy szeptemberben távozott tőlünk. Nyerges és én mentünk együtt a különböző felvonulásokra és gyűlésekre. Törekedtem ugyan arra, hogy minél többet tanuljak meg magyarul, de hát a tudásom azért mégsem lett tökéletes.

KOVÁCS: Mr. Nagy – Ernest –, te a forradalom kitörése előtt elhagytad az országot, ugyanakkor még 1956 tavaszán és nyarán meglehetősen közélről kellett hogy kövessed az eseményeket.

NAGY: Igen, 1953. április 4-én érkeztem Budapestre, ez volt az első kihelyezésem. Legényemberként meglehetősen jól elmélyültem a budapesti éjszakai életben, ideértve a Pipacs bárt, a Budapest Kávéházat, a Moulin Rouge-t, nagyon sok magyar barátom is lett ennek révén, köztük Orlay Csöpi, a Moulin Rouge zenekarának vezetője vagy Aszódi Ferenc, Csöpi trombitása. Azt hiszem, mind a ketten ott voltak Ravndal követ rezidenciáján 1953. október 11-én, ahol ott volt Tom, Géza és még mások is, mikor feleségül vettem Helen Stephenst, aki 1952. május 20. óta a követség titkárnője volt. Zárójelben hadd jegyezzem meg, hogy az éjszakai élet és a legényélet gyönyörűségei ettől fogva véget értek.

Egy gyermekünk volt, Dávid, aki a Sportkórházban született 1954. október 7-én.

Mivel én voltam a konzul, és magyarul is beszéltem, a magyarokat, akik a követségre jöttek, mind hozzám küldték. Biztosíthatom, hogy mindenféle látogatónk volt, az agent provokátoröktől kezdve a naiv és elkeseredett emberekig, akik politikai menedékjogot kértek, valamint a ritkán betévedő amerikai polgárok is, akik ilyen vagy olyan okokból valahogy a szovjet gulágok tájékára keveredtek. Természetesen alkalmanként voltak hagyományos vízumigénylők, vagy éppen kivándorlásért folyamodók. Azok a magyarok, akiket a kommunista hatóság emigrálni engedett, meglehetősen idősek voltak, akiknek kivándorlásuk esetén a kormány legalább a nyugdíjukat meg kívánta takarítani. Így a szokatlanabb látogatók között hadd említsem meg Kodály Zoltánt és műzsáját, vagy éppen Gábor Zsazsa édesapját és a Gábor testvéreket.

Hadd folytassam, hogy mennyire sajnálom, hogy én személyesen nem lehettem jelen a követségen az októberi események során. Cincinnati-ba kerültem, ahol a szabadságunkat töltöttem, majd onnan Salzburgba, ahol segítettem a Camp Roeder tábort felállítani, ahol magyar menekültek ezreit fogadtuk és készítettük fel az USA-ba való bevándorlásra. Szerencsére mindazok között, akiket segítettem abban, hogy bejussanak az Egyesült Államokba, a Budapest Hot Club zenekar három zenésze is ott volt, akik egy egészen fantasztikus dzsessz-csoportot jelentettek, akik amikor csak lehetett, az amerikai zenét, a „Music USA”-t hallgatták, ami az „Amerika Hangjának” a dzsessz-szekciója volt. Ezt az amerikai Willis Conover vezette, aki ennek megfelelően a leghíresebb amerikai zenész volt a szovjet blokkban, jóllehet magában Amerikában ismeretlen volt.

Az a tény, hogy egy hónappal a forradalom előtt áthelyeztek, azt is jelzi egyszersmind, hogy mennyire váratlanul érték az amerikai politikát mindazok a drámai események,

amelyek október 23-án kezdődtek. Egészen biztos vagyok abban, hogy az amerikai külügyminisztérium nem helyezte volna át ebben az időpontban, sőt én sem egyeztem volna bele a saját áthelyezésembe, ha egyáltalán bármilyen formában sejtettük volna, hogy a magyar nemzet kommunista betegsége milyen gyorsan elmúlik. Aminek valóban gerjesztő szerepe volt, az a Petőfi-kör volt, valamint a Szovjetunió Kommunista Pártja XX. kongresszusán elhangzott tényfeltárások. De hogy ebből egyáltalán valamiféle sikeres forradalom keletkezhetne, nos, az elképzelhetetlen volt. Visszatérve budapesti szolgálatom kronológiájához, sajnos ezért első kézből nem tudok hozzájárulni azoknak az eseményeknek a rekonstruálásához, amelyek a forradalom idején történtek, leszámítva, hogy ezeket az eseményeket azért távolról figyeltem, és megpróbáltam mindenesetre kutatások révén is mindezt rekonstruálni, amikor 1972–73-ban az egyik amerikai katonai egyetemen tudományos fokozatot szereztem.²

ROGERS: Október 23-án délután még egyedül mentem a felvonulásra. Ezen az estén azonban a feleségemmel már a Rádiónál voltunk, amikor a lövöldözések elkezdődtek. Érzékeltek a tömegben azt a gyűlöletet, ami akkor robbant ki, amikor négy vagy öt tehergépkocsi katonákat próbált meg bevinni a Bródy Sándor utcába, de nem tudtak, hiszen a tömeg megállította őket. Láttuk az ünneplést, amely akkor tört ki, amikor a tehergépkocsik visszafordultak. Ez nagyjából egy órával lehetett az első lövöldözés előtt. Budapesten voltam a felkelés első időszakában, leszámítva egy rövid utat, amikor a katonai attasé helyettesével Bécsbe mentünk október 29-én, de már október 30-án vissza is jöttünk. Ebben az időszakban távirati és telefonos kapcsolatainkban el voltunk vágva Washingtontól, és több napba is telt, míg el tudtuk juttatni titkosított üzeneteinket a bécsi nagykövetségen keresztül. Tudtunk üzeneteket küldeni Budapestről, de azt hiszem, hogy október 23-án az a szokásos módszerünk,

hogy a titkosított táviratokat a postán feladjuk, valahogy megakadt. A Magyar Posta, ha jól emlékszem, azt mondta, hogy képtelenek az anyagokat továbbítani. Néhány nappal később azonban ismét felvették a táviratainkat.

November 2-án pedig, amikor hallottuk a híreket, hogy a szovjetek esetleg visszajönnek, az amerikai gyerekekből és feleségekből, valamint néhány követségi munkatársból, vöröskeresztes munkatársakból, nem kormányközi szervezetek képviselőiből egy konvojt állítottunk össze, amely késő reggel elindult Bécs irányába. Az egyik követségi tisztviselő is velük volt. A szovjet csapatok a határnál visszafordították őket, és kénytelenek voltak visszatérni a hóesésben. Ekkor érkezett meg az új követünk, Tom Wailes, és gyorsan ülést hívott össze a követségben, amelyen eldöntöttük, hogy a következő nap ismét megkíséreljük a határ átlépését. Garanciákat kaptunk a szovjet nagykövetségtől, hogy most már át fognak engedni bennünket a határon. Tom Wailes utasította a házastársakat, beleértve engem is, hogy kísérjük el a családjukat a határra, hogy lássuk, valóban biztonságban átjutnak-e. Bob Clark, a követség vezető tisztviselője volt a konvoj felelőse. November 3-án reggel el is indultunk, és a határ mellett ismét megálltunk, de ekkor már a Budapestre visszavezető utat a szovjetek lezárták. Dan Sprecher, a gazdasági tanácsos, aki a november 2-ai konvojt vezette, ezek után Mosonmagyaróváron talált egy iskolát, ahová befogadtak bennünket – lehettünk vagy ötvenen! – és megeztettek. Valami egészen csodálatos volt ez a fogadtatás! A következő reggel, november 4-én hallottuk a híreket a második szovjet támadásról. Közben csapatunk tárgyalásokba bocsátkozott a szovjetekkel Mosonmagyaróváron, valamint az amerikai külügyminisztériummal és a budapesti szovjet nagykövetséggel, és így aztán végül is november 5-én megkaptuk az engedélyt, hogy visszatérjünk. Azonban a szovjetek nem engedélyezték, hogy a házastársak is visszatérjenek Budapestre, így az egész csapat átment

Bécsbe. A régi útlevelem is mutatja, hogy november 14-én tértem ismét vissza, és december ötödikén ismételten, akkor már a családommal együtt.

Ennek megfelelően tehát én Magyarországon november 3-ig voltam, viszont távol voltam november 3-tól november 14-ig. Természetesen távollétem idején is szorosan próbáltam figyelni az eseményeket.

KOVÁCS: Hogyan tudnátok leírni a követségi munka megszűnését ebben a sajátos helyzetben, amikor Ravndal követ már eltávozott, de Wailes követ még nem érkezett meg, amikor tehát a követség vezetését Spencer Barnes ideiglenes ügyvivő vezette?

ROGERS: Christian Ravndal követ júliusban távozott, Ernest Nagy konzul pedig szeptemberben, így tehát a követségi személyzet végső soron Spencer Barnes ügyvivőből, Daniel Sprecher gazdasági tanácsosból, Anton Nyerges sajtóattaséból és Géza Katona politikai attaséból állt, valamint velünk dolgozott még Brice Meeker, mint mezőgazdasági attasé. Én voltam a politikai tanácsos. Volt továbbá egy vagy két rejtjelező, valamint néhány titkárnő és tengerészgyalogos. Nyerges és Katona anyanyelvi szinten beszélt magyarul. És persze hozzá kell számítani még a katonai attasékat is, akik azonban külön küldték el a saját távirataikat. A forradalom idején kénytelenek voltunk a szokásos tevékenységünket félretenni, és az egész személyzet együtt dolgozott, mint egy igazi csapat, különösen, ami a város bejárását illeti, már amikor ez egyáltalán lehetséges volt, hogy a saját szemünkkel láthassuk, hogy tulajdonképpen mi is folyik. Ha jól emlékszem, először október 23-án este 9 órakor tettünk egy ilyen körutat, amikor Barnes összegyűjtötte a követségi munkatársakat, és arra kért bennünket, hogy autóval járjunk körbe a városban kb. egy órán át, és próbáljuk megnézni, hogy mi történik, és erről készítsünk egy összefoglaló táviratot. Csaknem az összes jelentést, illetve azokat a jelentéseket, amelyek valamiféle tevékenységet javasoltak, vagy Barnes vagy én fogalmaztam meg, rendszerint persze olyan információk alap-

ján, amelyeket esetenként a többiek gyűjtöttek számunkra. Nyerges különösen a sajtóra figyelt és tanácsokat készített az „Amerika Hangja” és az egyéb média számára műsorpolitikájukat illetően. Katona idejének jelentős részét a bejárati ajtónál töltötte, ahol számos látogatót fogadott, akik gyakran hoztak információt az éppen aktuális budapesti eseményekről vagy éppen az országban történő folyamatokról, és ilyen vagy olyan természetbeni segítséget kértek. Ez mind-mind igen értékes információ volt számunkra. Meeker is igen aktív volt, különösen ami a város bejárását, és személyes megfigyeléseinek a megfogalmazását illeti. Barnes jóváhagyta az üzeneteket, formálisan ő írta tulajdonképpen alá őket. Mindaz, amit én írtam, az ő módosításának és jóváhagyásának volt a függvénye. De úgy emlékszem, hogy nem sok mindent húzott ki a feljegyzéseimből.

Távközlési nehézségek

Kovács: Említettétek, hogy a távközlési kapcsolatok a követség és az amerikai külügyminisztérium között több alkalommal is megszakadtak a forradalom idején. Ez nyilván meglehetősen komoly problémákat okozott.

ROGERS: Igen, ez így van, bár volt tulajdonképpen egy nyílt telexvonalunk is. Ugyanakkor a kódolt táviratainkat a Magyar Posta illetékes szolgálatán keresztül adtuk le. Ahogy már korábban említettem, meglehetősen korán, október 23-án dél tájéka értesültünk arról, hogy különböző technikai nehézségek miatt nem küldhetünk és nem is kaphatunk ilyen táviratokat. Azt hiszem, hogy ez a döntés sokkal inkább politikai, mintsem technikai lehetett. A budapesti brit követségnek megvolt a saját rádió-összeköttetése. Azt hiszem, nekünk azért nem volt, mert az FBI nem engedélyezte a washingtoni magyar követségnek, hogy legyen egy rádióadójuk, és ennek ellentételezésül Budapesten sem en-

gedélyezték nekünk, hogy ilyen úton léphessünk kapcsolatba Washingtonnal.

Függetlenül attól, hogy el fogjuk-e tudni küldeni ezeket a táviratokat vagy sem, igen nagy számban gyártottuk a feljegyzéseinket, és ezeket mindig időszerűsítettük. Október 29-én a helyettes katonai attasé és én átmentünk Bécsbe az összes titkosított üzenettel, amelyeket eddig nem tudtunk elküldeni, és a bécsi amerikai nagykövetségen adtuk fel ezeket. Nem tudom, hogy végül is ezek-e azok, amelyekre a korábbi tanulmányodban hivatkoztál, amikor a Washingtonba érkezett táviratokat elemezted. Az attasé (Tom Gleason kapitány) és én a következő nap tértünk vissza, de azt hiszem, a forradalom annyira előrehaladt, hogy a postahivatalnak ezek a „technikai” problémái valamelyest megoldódtak. A felkelők ugyanis már ellenőrizték a postahivatalokat, és ennek megfelelően már mi is használhattuk a posta által nyújtott szokásos szolgáltatásokat. Mindazonáltal visszahoztunk magunkkal egy rádió adó-vevő berendezést, és használtuk is, valahányszor a szokásos összeköttetések megszakadtak, ahogy ez november 4-én is történt. Ez a kis berendezés sem volt igazán nagy teljesítményű, és hosszú távirat küldésére nem is volt alkalmas. Amikor a Kádár-kormány megalakult, elég hamar bemérték, hogy mi egy ilyen adóállomást működtetünk, és felszólítottak annak leállítására. Amikor ez történt, akkor viszont már ismét rendszeren működött a Magyar Posta.

Felmerül persze az a kérdés, hogy tulajdonképpen miért is vártunk legalább egy hetet a forradalom után, hogy elmenjünk Bécsbe onnan elküldeni a táviratainkat. Hiszen a Bécsbe vezető út mindig is nyitott volt. Igen, azt hiszem, hogy végig nyitott volt, leszámítva azt a már elmesélt történetet, amikor a konvojjal át akartuk vinni a gyerekeket és az asszonyokat Ausztriába.

Nem is tudom, mi a helyes válasz a kérdésre. A telexkapcsolatunk ezen időszak egy részében működött, bizonyos

VÁZLAT A ROMBOLÁS GÉNIUSZÁNAK DIADALA CÍMŰ KÉPHEZ
Olaj, vászon, 1878

táviratokat tényleg el tudtunk küldeni a postán keresztül. Megpróbáltuk felhívni nagykövetségeinket különböző országokban: prágai, moszkvai, belgrádi követségeinket, de mindebben csak korlátozott sikereket értünk el. Arra nem emlékszem pontosan, hogy ki javasolta, hogy vigyük ki táviratainkat Bécsbe, és onnan adjuk fel. Lehet, hogy maga Barnes volt, az is lehet hogy Clark, végső soron bárki lehetett. Arra nem emlékszem, hogy én ajánlottam volna.

Az viszont bizonyos, hogy igencsak magunkra voltunk hagyatva, és legjobb esetben is csak az mondható, hogy Washingtonnal való összeköttetéseink igen korlátozottak voltak. Mi nem kaptunk üzeneteket a moszkvai követségünkről, vagy másik amerikai követségről. Ennek megfelelően meglehetősen kevés információval rendelkezünk a wa-

shingtoni lépésekről és a washingtoni gondolkodásmód alakulásáról. Szeretném azt hinni, hogy bárcsak jobban tudtuk volna, hogy mi történt és mi nem történt Washingtonban, bárcsak ennek megfelelően a mi kapcsolatunk is hasznosabb lett volna! Ahogy tanulmányodban magad is említetted, a diplomatáknak ilyen izoláltsága magának a szakmának a szokásos betegsége. Nem mondhatsz túlságosan sokat, de stresszhelyzetekben mégis úgy kell viselkedned, mintha minden információnak a birtokában lennél, nem is csak magukról az eseményekről, hanem azokról a gondolatokról is, amelyek az otthoni „nagy emberek” fejében zajlanak!

KOVÁCS: Ahogy visszagondolunk 1956 októberére, hogyan emlékeztek a követség és a Nagy Imre-kormány közötti kapcsolatokra, voltak-e erre irányuló kezdeményezések vagy létesültek ilyenek?

ROGERS: A Nagy-kormány nem közelített a követség felé egészen november 1-jéig, a semlegességi nyilatkozat kiadásáig. A követség sem kereste meg a Nagy-kormányt. Hadd utaljak először is ismét a személyzeti helyzetünkre: 1952 után Christian Ravndal volt a miniszteri rangú miszsióvezető (azaz tulajdonképpen a nagykövet), akit még azazal az elsődleges céllal küldtek ide Magyarországra, hogy próbálja elérni azoknak az amerikai katonai pilótáknak a szabadon engedését, akik véletlenül tévedtek Magyarország légtérébe, és akiket leszállásra kényszerítettek. Ebben sikeres is volt, és a magyar nép nagy barátjává vált, jól megtanulta a magyar nyelvet, és számos javaslatot tett Washington számára, hogy hogyan lehetne javítani a magyar–amerikai kapcsolatokat. Volt egy igen jelentős segélyprogram, amelyet a Duna 1953-ban vagy 1954-ben történt áradásakor indítottunk be a magyar nép számára. 1956 nyarán azonban sajnos áthelyezték őt, és ecuadori nagykövetünké nevezték ki. Nem érkezett azonban az ő helyébe egyből egy új miszsióvezető, és így jutottunk el 1956 októberéig, amikor a forradalom kitört. Azt hiszem, komoly figyelmetlenség volt a külügyminisztérium részéről, hogy őt nem pótolták időben.

Nem tudom, hogyan viselkedett volna Ravndal, ha a forradalom idején Budapesten lett volna, mit tett volna ebben az esetben, de azért azt hiszem, hogy meglehetősen keményen harcolt volna, sok javaslatot tett volna annak érdekében, hogy minél egyértelműbb állásfoglalásra kényszerítse az amerikai külügyminisztériumot.

Hogy tett volna-e kísérletet, hogy meglátogassa Nagy Imrét, amikor ismét miniszterelnök lett, azt persze nem tudom. Ezt azért nem lehet kizárni. Nem tudom megmondani, mit gondolt volna, mi lehetett volna a legmegfelelőbb amerikai, nyugati, illetve ENSZ-lépéssorozat. Tény, hogy Ravndal ötletgazdag és kezdeményezőképző személyiség volt, és azt hiszem, hogy bizvást állíthatjuk azt, hogy mind a kettőre igen nagy szükség lett volna ezekben a napokban.

Amikor Ravndal elment, és amíg új misszióvezető nem érkezett, a kettő között Spencer Barnes volt az ügyvivő. Barnes nagyon jó képességű elemző volt, aki a részletekben is tudott gondolkodni, mindenre figyelt. Kitűnően írt. Ugyanakkor nem volt egy aktivista típus, és magát a személyiségét illetően csendes volt, sőt tulajdonképpen akár még félénknek is mondhatnánk. Nem igazán jól fejezte ki magát szóban. Arra emlékszem, hogy még a kezdet kezdetén volt egy olyan javaslata is, hogy esetleg ki kellene tenni a követség épületére egy fehér zászlót, és csukjuk be a követség redőnyeit, de végül is arra kényszerült, hogy ezeket az intézkedéseit visszavonja. Ő meglehetősen habozó lett volna a Nagy-kormány megközelítésében, hacsak nem utasította volna őt erre egyértelműen Washington. Azon gondolkodott, hogy esetleg egy tűzszüneti javaslatot kellene eljuttatni a magyar külügyminisztériumhoz, ami olyasmit tartalmazott volna, hogy a követség nagyon örülne, ha „akármilyen eszközzel hozzá tudna járulni a vérfürdő befejeződéséhez”. Ezt az üzenetet telefonon adtuk át október 28-án a külügyminiszter-helyettesnek, aki ezt azonban azonnal visszautasította. Ebből tehát az következik, hogy ezt az üzenetet úgy

is vehette volna a Nagy-kormány, mint egy nyitást abban az esetben, ha ő a követséghez esetleg közelíteni szeretett volna. Az ekkori magyar Külügyminisztérium azonban még meglehetősen erős szovjet ellenőrzés alatt állt, és ennek megfelelően elutasította a kezdeményezést.

Még egy fontos pontot nem szabad elfelejtenünk, amikor a Nagy-kormánnyal kiépíthető kapcsolatokról beszélünk. Az Egyesült Államok egy-két évvel volt még csak túl a McCarthy-korszakon, és ezért Nagy Imrere nálunk a felkelés kezdetén úgy tekintették, mint aki tulajdonképpen kommunista vagy legalábbis exkommunista. Azt tudjuk, hogy az amerikai külügyminiszter, John Foster Dulles, meglehetősen gyanakvóan viseltetett Nagy Imre irányában mindenekelőtt a háttere miatt. (Abban nem vagyok biztos, hogy ugyanez igaz-e Eisenhower elnökre.) Dulles ekkortájt éppen arra vonatkozó kérdést küldött el nekünk, hogy esetleg Mindszenty hercegprímás nem lehetne-e kristályosodási pont abban az esetben, ha Nagy Imre támogatása szétmorzsolódna. Amiről mi most tulajdonképpen beszélgetünk, az alapvetően az, hogy az amerikai követség, akit személyesítsen meg akár Ravndal, akár Barnes, elmehetett volna-e Nagy Imréhez azt mondani neki, hogy „Figyelj, vigyázz, ne menj ilyen messzire”, azaz más szavakkal, „Ne legyél már ennyire antikommunista!”. Amerikának voltak bizonyos tapasztalatai Titóval, ennek ellenére elég nehezen látom magam előtt, hogyan lett volna kész Dulles egy ilyen utasítást megfogalmazni a mi számunkra vagy mi lett volna az ő reakciója, ha mi vetettünk volna fel ilyen kezdeményezést. (Amit, megjegyzem, Ravndal egészen biztos megtett volna.)

De a kérdésed tulajdonképpen arra vonatkozott, hogy a Nagy-kormánynak volt-e valamilyen kezdeményezése a követség irányában. Amennyire én tudom, a Nagy-kormány nem épített ki kapcsolatokat a nyugati nagykövetségekhez, hogy ott készítsen elő valamiféle politikai lépést, például a semlegességet, vagy valamilyen ENSZ-akciót kezdeményez-

zen, és egészen november 1-jéig nem tett ilyet. Ekkor délután 6 órakor telefonon hívták Spencer Barnest a magyar külügyminisztériumból, ahol, ha jól emlékszem, az amerikai főosztály vezetőjével találkozott, aki átadta neki az emlékeztetőt. Ez azt tartalmazta, hogy Magyarország kilép a Varsói Szerződésből, magát semleges nemzetnek nyilvánítja, és az ENSZ-hez és a nyugati hatalmakhoz fordul, hogy támogassák Magyarország erőfeszítéseit annak érdekében, hogy a szovjet csapatok távozzanak az országból. Úgy emlékszem, hogy ekkor nem volt nagyon hosszú beszélgetés kettejük között. Úgy tudom, hogy nagyjából hasonló üzeneteket juttattak el a többi nyugati követségre. Amint visszatért a követségre, Barnes hívatott engem, és azonnal megtáviratoztuk az üzenetet Washingtonba. Majd utánaküldtük a saját kommentárunkat is.

Visszatekintve, azt kell mondanom, hogy Nagy Imre részéről a cselekvés elmaradása engem tulajdonképpen nem is nagyon lepett meg. Olyan iszonyatos sebességgel pörgött és annyira zavaros volt minden ezekben a napokban... Azt hiszem, hogy Nagy Imrének korábban sem volt igazán kapcsolata a nyugatiakkal. Ő közelítette volna meg az amerikai követséget, vagy valamely másik követséget? Mi lett volna a célja ezzel? A felkelés melyik időpontjában jöhetett volna valamilyen jól átgondolt kérdéssel vagy javaslattal, mint ami távoli célokat szolgálhatott volna? Amennyire én ismertem a személyiségét, nem volt egy nagyon határozott vagy egyértelmű vezető. Tudnia kellett minden bizonnyal, hogy bármiféle felhívást, vagy a Nyugathoz történő közeledést minden bizonnyal úgy vettek volna a szovjetek, mint szovjetellenes céljainak világos bizonyítékát. Nyilván ettől félt ő – sok minden más mellett – a magyar vezetésben. Egy Washingtonból küldött korábbi telexen megkérdezték tőlünk, hogy milyen Nagy Imre támogatottsága, de akkor még nem lehetett erre egyértelműen válaszolni. Emellett persze azt is el kell mondani, mint ahogy azt nyilván te is el tudod képzelni, hogy a követséget nagyon sok magyar kereste meg, akik segítséget

kérték, vagy arra kérték a követséget, hogy lépjen fel mint közvetítő, vagy egyszerűen megálltak csak a követség előtt és a magyar himnuszt énekelték. Az egyik csoport eljött a lakásomhoz is, és átadtak a feleségemnek egy az ENSZ-hez címzett hosszú felhívást, amit feleségem azonnal beolvasott nekem telefonon, ezt leírtuk, és azonnal továbbítottuk Washingtonnak.

KOVÁCS: És milyenek voltak a kapcsolataitok az Egyesült Királyság követségével? Az angol követséget a Nagy-kormány szintén nem kereste meg, vagy talán igen? Az persze igaz, hogy az Egyesült Államok ekkor egyszerre volt a briteknek a NATO-szövetségese, ugyanakkor ellenzője az Egyiptomban történt angol-francia-izraeli beavatkozásnak. Mennyire érintette az ekkori budapesti amerikai és angol követségi kapcsolatokat? Mi volt a britek álláspontja egy esetleges megállapodásról?

ROGERS: Nagyon meleg kapcsolataim voltak a brit követség első beosztottjával, Christopher Cope-pal (Kit Cope, ahogyan őt mindenki ismerte). Húzta az egyik lábát, a II. világháború során egy német hadifogolytáborból való szökés során szerzett sebesülése miatt. E történet csak növelte népszerűségét a magyarok között. Ő körülbelül tíz évvel ezelőtt halt meg. Rendszeres kapcsolatban voltunk október 23-a előtt. Nem emlékszem arra, hogy a forradalom idején október 28-ig találkoztam volna vele, viszont elég gyakran beszélünk telefonon. Az ő új követét Frynak hívták, aki nagyon konzervatív, igen hidegvérű, visszafogott ember volt. Amennyire én tudom, a követségvezető és Spencer Barnes nem tartottak különösebb kapcsolatot a forradalom idején, jöllehet kellett volna ilyet fenntartaniuk.

Ahogy már korábban is említettem, a briteknek volt működő rádiókapcsolatuk. Október 28-án (de az is lehet, hogy október 27-én), amikor nekünk már több napja nem volt Washingtonnal telefonkapcsolatunk, akkor Barnes engedélyével felhívtam Cope-ot, és megkértem, hogy hadd vigyek át egy üzenetet. Arra már nem emlékszem, hogy

mennyire nyíltan beszéltem a céljainkról telefonon, de arra biztosan emlékszem, hogy egy magyar tank vitt át engem a brit követségre, mivel akkor az utcán közlekedni meglehetősen veszélyes volt. Az is lehet, hogy nem tank, hanem egy magyar páncélozott harcjármű vitt át oda engem. Átérve az üzenettel arra kértem az angol követséget, hogy továbbítsa azt az angol külügyminisztériumba, s majd az angol külügyminisztérium a maga részéről továbbítsa ezt a londoni amerikai nagykövetségre, hogy azt ők aztán eljuttassák Washingtonba. Azt tudom, hogy az üzenet elment Londonba. De az általam elküldött üzenetet később az amerikai diplomáciai dokumentumok jegyzékében³ már nem láttam viszont.

Ebben az üzenetben megpróbáltunk leírni egy olyan típusú magyar koalíciót, aminek esetleg nagyobb esélye lett volna, hogy a szovjetek elfogadják. Azt hiszem, hogy mi támogattuk azt, hogy a szociáldemokratákat vonják be a koalícióba, és tulajdonképpen elleneztük a katolikus jobboldal, azaz végső soron Mindszenty hercegprímás bevonását. Arra nem igazán emlékszem, hogyan vélekedtünk a Kisgazdák-ról, jöllehet néhány nappal később Nagy Imre már bevonta Kovács Bélát a kormányba. Fry beleegyezett abba, hogy elküldjük ezt a táviratot, de arra kért engem, hogy jelentősen rövidítsük meg, és elég vehemensen érvelt amellett, hogy a jobboldalt illetően egy elfogadható keverék létesítését sugalljuk. A tankparancsnok, mivel elég gyorsan kellett megtennünk ezt az utat, 20 percet adott nekem, hogy a követségben az üzeneteket átadjam.

Akkortájt nem igazán foglalkoztam az egész szuezi kérdéssel, de magával a budapesti angol követséggel ápolt kapcsolatainkra ez a tény nem hatott ki. Kit Cope és én igen szoros kapcsolatban maradtunk azután is, hogy már mindketten elhagytuk Magyarországot. 1987-ben (válaszolva egy levélre, amelyet én írtam neki egy, a magyar forradalommal foglalkozó disszertációt⁴ illetően), a következőt írta nekem:

„Először is figyelemmel azokra levelekre, amelyeket a moszkvai követségünk küldött 1956-ban, és amelyeket én láttam, valamint az eléggé hosszú személyes levélre, amelyet akkor az angol külügyminisztérium magyar osztályáról kaptunk, következőket mondhatom: (1) a brit kormány úgy gondolta, hogy abszolút semmi kihatásunk nincs az oroszokra; (2) sohasem gondolt arra, hogy Magyarországon olyan természetű végkimenetel bekövetkezhet, mint amilyen Lengyelországban Gomulkával történt; (3) egyáltalán soha nem is voltunk képesek arra, hogy akármmivel is felkeltsük a brit miniszterek érdeklődését, hogy valamilyen célt Magyarország irányában megfogalmazzanak, hiszen 100%-ig a szuezi üggyel voltak elfoglalva. Mark Russell, harmadtitkárunk és én próbáltuk abba az irányba lökdödni Fryt, hogy sürgesse már meg a brit külügyminisztériumot, hogy lehetséges célként itt is egy Gomulka-szerű megoldás elérését tűzze ki. Fry azonban azt írta, hogy minden *komcsi* tulajdonképpen egyaránt ördög; és számára az egyetlen elfogadható megoldás egy Kovács Béla természetű megoldás lett volna. Válatkoztatott volna ez akármit is a te híres táviratodon?

Több találkozóm is volt Kéthly Annával a forradalom előtt és alatt, és gyakran váltottam vele üzeneteket. Ezek az üzenetek a kommunista párton belüli harcokat érintették. Találkoztam vele az azt megelőző estén is, mikor Nagy Imre meghívta őt kormányába. Tanácsot kért tőlem, hogy elfogadja-e. Ő és én azt hittük, hogy egy többpártrendszer bevezetése lenne az utolsó csepp a pohárban, és ez végleg abba az irányba taszítaná az oroszokat, hogy jöjjenek vissza. Mindazonáltal mégis kötelességének érezte, hogy elfogadja Nagy Imre ajánlatát.

Azt nem hiszem, hogy amikor Nagy Imre kiszélesítette a kormányát, az oroszoknak, akár még a galamboknak is, maradt volna akármi egyéb lehetőségük, mint hogy visszajöjjenek Magyarországra. A Nyugat tulajdonképpen semmit nem tudott számukra felajánlani (vagy semmivel sem tudta

őket, ha úgy teszik megfenyegetni), hát akkor tulajdonképpen mi tántoríthatta volna el őket ettől? Azt nem hiszem, hogy Szuezi miatt jöttek volna be Magyarországra, de azt sem hiszem, hogy ha nem lett volna Szuezi, bármi másképp történt volna. Ahogy azt Hruscsov Titonak Brioni szigetén mondta november 2-án: »Hála a Szuezi angol-francia lépésnek, most már ürügyöm van arra, hogy azt csináljak, amit akarok Magyarországon.« Ezt a moszkvai jugoszláv nagykövet emlékirataiból tudom.

Ma már – figyelemmel azokra az irányelvekre, amelyeket Moszkva irányába megfogalmaztunk – hasonló helyzetben valószínűleg már tárgyalnánk valamiféle Gomulka típusú megoldásról. Ez tulajdonképpen azt feltételezné, hogy 1) nincs Szuezi, 2) igen erős amerikai és brit nyomást gyakorolnánk Nagy Imrére, Kéthly Annára annak érdekében, hogy elfogadják a kommunista hatalmi monopóliumot Nagy Imrével, vagy Kádárral, aki egy ilyen Gomulka-szerepet tölthetett volna be. Így talán Magyarországon a helyzet 1957-ben nem is különbözött volna jelentősen a mai helyzettől. Végül is Gomulka is teljes egészében igazodott a tőle elvárt vonalhoz.

Ha Fry kész lett volna arra, hogyan különböztesse meg a Nagy Imre-féléket a többi komcsitól, és ha az angol külügyminisztérium kész lett volna arra, még ha nem is lett volna lekötve minden ideje Szuezzel, hogy abba az irányba utasította volna bennünket, hogy tegyünk lépéseket Nagy Imre vagy Heltai György irányába – végső soron velük volt kapcsolatom, mint ahogy biztos vagyok abban, hogy nektek is voltak ilyenek. Ez persze nonszensz, amit Heltai állít, hogy abszolút nem voltunk képbén. Ugyanis több kapcsolattunk is volt a Nagy Imre körüli csoport embereivel, voltak köztük komcsik és voltak közöttük nem komcsik. Nagyon diszkrétek voltunk őket illetően, és minden ilyen kapcsolattartás rajtam keresztül ment. Az oroszok Fehér Könyve⁵, ami a forradalom általuk vélt képét dolgozta fel, csak egyetlenegy kapcsolatunkat azonosította be: Kardos Lászlót, aki

Nagy Imre kéziratát kijuttatta külföldre. Ugyanakkor voltak egyéb kapcsolataink a Petőfi-kör irányába is, a Kisgazdák-nál is, és Kéthly Anna körüli szociáldemokraták között is.

Az, hogy Heltai György kire gondolt, nem tudom. Az egész története tulajdonképpen nem igazán tűnik hitelesnek.⁶ Valóban megtette volna, amikor nálunk járt, hogy Nagy Imréhez fűződő közelségét feltárja?

Fry esetleg dönthetett volna arról, hogy tegyünk lépéseket Nagy Imre irányába, mivel ő meg volt győződve arról, hogy a forradalom győzni fog. Írt is egy jelentést, legalábbis egy táviratot. Idézek belőle: »Egyvalami biztos, hogy Magyarország jövője, az nem a kommunizmus.« Ugyanakkor tartott attól, hogy bármi olyan lépést tegyen, ami kockázatos lenne, és ami akármilyen formában érintené azokat a diszkkrét kapcsolatokat, amelyekkel rendelkezünk. Meg voltam győződve, hogy az oroszok sohasem hagyják, hogy Magyarország elhagyja a tábort, ha ilyet tenne, ők visszajönnének. Fry és én egy napot – azt hiszem, hogy október 29-ét – töltöttünk azzal, hogy erről vitatkoztunk azzal a végeredménnyel, hogy kiegészítettük azt a táviratot, amit az imént említettem, és ami a kapcsolatokat illeti, még óvatosabbakká váltunk. Ezért is próbáltuk meg azt elérni, hogy a Nagy Imréhez köthető kapcsolataink ne tudjanak arról, hogy az általuk adott információk tulajdonképpen a britekhez fognak eljutni. Közvetítőket használtunk. Ennek megfelelően Heltai nem igazán tudhatott a mi tapogatózásainkról.

Mindent összegezve: (1) A brit követségnek igenis voltak Nagy Imre támogatóihoz köthető kontaktusai, valamint többen kapcsolódtak a kisgazdákhoz, a Petőfi-csoporthoz, szociáldemokratákhoz, különösen 1956 februárjától novemberéig, majd azután is. Ezek a kapcsolatok azonban nagyon keveset tudtak arról, hogy az egész információigény tőlünk, a britektől indul. Meglehetősen titokban tudtuk tartani azt. Erről Heltai György sem tudhatott. Igenis *nagyon* jól voltunk informálva mindenről. (2) Hogy Heltai tulajdonkép-

pen kivel került kapcsolatba? Nagyon kicsi volt a követségi személyzet. Az író bizonyos megközelítésekről hallott. De nem éppen Heltai maga volt éppen túlságosan titkolódzó, ami a saját céljait és a saját személyiségét illeti? (3) A britek igencsak aggódtak Magyarország miatt, de meg voltak osztva, hogy támogatást nyújtsanak-e Nagy Imrének (mint aki adott helyzetben a legjobb megoldást jelenthette), vagy pedig abba az irányba dolgozzanak, például diplomáciai úton vagy akár a BBC adásain keresztül, hogy valami jobbat érjenek el. Mindenesetre a mi eszközeink meglehetősen gyengék voltak. (4) Ha akármit is tettünk volna, leszámítva most a politikai döntéseket, végső soron 1956 augusztusa és novembere között a kormányt annyira lekötötte Szuezt, hogy abszolút semmilyen értelmes politikai döntést nem lehetett elérni.”⁷

A Nagy Imre-kormányral történő kapcsolatépítés elmaradásának egyéb okai

KOVÁCS: Hogyan tudjuk megmagyarázni azt, hogy az amerikai követség – összevetve a brit követséggel – a maga részéről mégsem tudott kapcsolatokat teremteni a Nagy-kormányral?

ROGERS: Ami azt illeti, hogy Nagy Imrének a forradalom alatt megalakult kormányával miért nem voltak saját kezdeményezésünkre kapcsolataink, erre csak azt tudom mondani, hogy nem emlékszem arra, hogy erről vitatkoztunk volna Barnesszal. Nem emlékszem, hogy akár az ő kezdeményezésére, akár az enyémmre, megvitattuk volna, hogy tanácsos lenne-e a felkelés idején a Nagy-kormányral valamiféle kapcsolatot kiépíteni. Bár gondoltunk volna erre, és képesek lettünk volna arra, hogy ehhez megszerezzük mindehhez Washington jóváhagyását, vagy javaslatokat tegyünk bizonyos céljainkra! De figyelemmel arra, hogy Washingtonból tulajdonképpen nem kaptunk üzenetet, alapve-

tő célunk csak az volt, hogy információkat szerezzünk. Az bizonyos, hogy nem gondolkodtunk arról, hogy magunk építsük ki a kapcsolatokat. (Az igaz, hogy saját kezdeményezésünk volt az október 28-i, tűzszünetet javasoló jegyzék, de már utaltam arra, hogy ez tulajdonképpen csak egy telefonbeszélgetés volt – a már ismert eredménnyel.)

Érdekesebb az a kérdés, hogy az amerikai követségnek miért nem voltak jobb kapcsolatai a magyar társadalomban azokkal a személyekkel vagy csoportokkal, akik valamikor később fontosak lehettek volna, vagy akik valamikor később esetleg hasznosabb információt szolgáltathattak volna. Ez egy nagyon korrekt kérdés, és azt hiszem, hogy az amerikai követséget joggal kritizálták emiatt 1956 után.

Erre válaszolva, azzal kezdeném, hogy mielőtt én megérkeztem, a követségnek több alkalmazottját letartóztatták. Ravndal nagyon keményen dolgozott az érdekükben, és el tudta érni, hogy szabadon engedjék azokat a pilótákat, akik magyar területekre tévedtek, és leszállásra kényszerítettek. Azt tudtuk, hogy az ÁVO lehallgatóberendezéseket helyezt el a követség épületében és a mi lakásainkban is. Mielőtt Magyarországra megérkeztem, még nem tudtam magyarul, ezért érkezésem után igen gyorsan megpróbáltam magyarórákat venni egy nyelvtanártól, és amikor 1955-ben szabadságon voltam, egy hónapos intenzív magyar nyelvi oktatáson vettem részt. A magyarországi politikai helyzetre figyelemmel, magától értetődik, hogy különböző személyekkel szorosabb kapcsolat létesítése éppen az érintettek számára lett volna igen kockázatos, akik valószínűleg nem is tudták volna azt a mennyiségű információt szolgáltatni, hogy az ezzel járó kockázat az előbbivel egyenértékű lett volna.

Persze azt is lehet mondani, sőt, ezt magam is így gondolom, hogy az amerikai külügyminisztériumnak jóval nagyobb súlyt kellett volna helyezni arra, hogy minden állomáshelyen, nem csak Magyarországon, csak olyan személyeket helyezzen ki, akik beszélnek az állomáshely nyel-

vét, mindazon országok esetében, ahol ez a nyelv valami okból fontos. A katonai attasék számára mindig volt egy külön nyelvi képzés, bár az volt a benyomásom, hogy ez nem volt mindig igazán sikeres. Ez azonban nem jelenti azt, hogy megérkezésem kezdetén még magyar nyelvtudás nélkül, majd a későbbiek során egy eléggé korlátozott magyar nyelvtudással ne lettem volna képes arra, hogy kövessem és értelmezsem a magyarországi eseményeket. Jó néhány magyar beszélt angolul, sokan beszéltek németül, mint jómagam is. Nagyon sok magyar embert ismertem, és kapcsolatot tartottunk fenn, én és a feleségem is. Ezért nem szabad alulbecsülni azt a hatalmas információmennyiséget, azokat a benyomásokat, amelyeket mi és az egész követségi személyzet összeszedtünk. Mindennap lefordítottuk az újság legfontosabb cikkeit. A baráti követségek és ezek között mindenekelőtt a jugoszlávot és az izraelit említeném, jobban voltak informálva, mint mi – ennek okai nyilvánvalók –, ugyanakkor készek voltak arra, hogy megosszák velünk az ismeretanyagukat és azokat az álláspontokat, amelyeket ők is kialakítottak.

Két magyar ember, Marton Endre és felesége, Ilona, az *Associated Press* és a *United Press* munkatársai szintén rendszeres és nyílt kapcsolatban voltak a követséggel. Ők tulajdonképpen ajtószomszédaim is voltak a házban, ahol lakunk, s így kapcsolatunk valóban meglehetősen szoros volt. Azonban nem az ügynökeink voltak, jóllehet mindkettőt letartóztatták és vád alá helyezték, és csak nem sokkal a forradalom kitörése előtt helyezték őket szabadlábra.

Ernie Nagy és Géza Katona, mindketten nagyon sok magyarral voltak állandó kapcsolatban, jóval többel, mint én, képesek voltak jóval több információt szerezni azoktól az emberektől, akikkel erre-arra találkoztak, és továbbították az ő benyomásait. Ha ők az én pozíciómban lettek volna, magától értetődik, hogy sokkal többet tudtak volna profitálni saját nyelvtudásukból. Azoknak a kapcsolatoknak a

típusát és hasznosságát értékelve, amelyeket kiépítettek, azt lehet mondani, hogy mindez nagyon komoly és fontos erőfeszítéseknek az eredménye volt. Az vitatható persze, hogy kormányzati szinten ilyen ki lehetett volna-e építeni és ez hasznosítható lett volna-e 1956-ban. (Hangsúlyozom azonban, hogy azok az információk és benyomások, amelyeket ők hozzánk eljuttattak, lényegesek és igen fontosak voltak.)

Azt hiszem, hogy ki lehet jelenteni, hogy az amerikai követség komoly erőfeszítéseket tett, hogy értékelhető és jelentős kapcsolatokat építsen ki a magyar kormánnyal az 50-es évek elején, az azonban biztos, hogy 1956-ban érdemi eredményt már nem hozhatott. Ez persze nyitva hagyja azt a kérdést, hogy kellett-e törekednie hasznos kapcsolatok keresésére – különös tekintettel Nagyra és követőire – akkor, amikor miniszterelnök volt 1953 és 1955 között. Az első miniszterelnöksége idején, ha neki lettek volna ismert kapcsolatai a Nyugattal, egész biztos, hogy Rákosi Mátyás ezeket az ő ellenében használta volna ki, bosszúból is, hiszen Nagy őt váltotta fel 1953-ban mint miniszterelnök – akkor még – a szovjetek kezdeményezésére. Említettem, hogy örültünk Nagy Imre „új irányvonalának”, de úgy tekintettünk a magyar kormányra, mint egy kommunista kormányra, mindazzal, ami ebből következik.

Ennek megfelelően tehát a követségen egyetlenegy elődöm sem, sem a gazdasági tanácsos, akinek a helyébe léptem 1953-ban, sem a politikai tanácsos, akinek helyébe 1955-ben léptem, nem rendelkezett olyan jelentős kapcsolatokkal, amelyeket információforrásnak lehetett volna használni.

A jelentős, elismert magyarokkal való kapcsolatok hiányának kérdése számos alkalommal felmerült az elmúlt években, ideértve a forradalomról írt számos monográfia közül jó egynehányban megfogalmazott kritikát is. Én ilyenkor rendszerint mindig defenzív pozícióba kerültem. Valahányszor mérlegelni próbálok azokat a tényeket, amelyek a követség magyarországi helyzetét befolyásolták, mindig arra a

következtetésre kell jutnom, hogy ha komoly erőfeszítéseket tettünk volna annak érdekében, hogy jelentős mélységű kapcsolatokat építsünk ki, az éppen az érintett személyek szempontjából lett volna roppant veszélyes, és nagy valószínűséggel nem is juttatta volna hozzá a követséget olyan mennyiségű információhoz, ami megérte volna a kockázatvállalást.

Na, de ez nem jelenti azt, hogy lépéseket nem lehetett volna tenni, de azt sem, hogy ne lettek volna ilyen lépések. A francia misszióvezető nem sokkal a forradalom előtt abból az alkalomból, hogy több francia újságíró látogatott Budapestre, jelentős számú magyar író és értelmiségit hívott meg egy fogadásra. A végkövetkeztetése ennek a találkozásnak, ahogyan azt nekem elmondták, az volt, hogy a jelenlegi helyzet már sokáig nem tartható.

Mi azonban ezt sem tettük. Nem, ez így nem korrekt. Inkább azt mondanám, hogy gyakran nem tettünk eleget, és nem voltak eléggé világosak és célra irányzottak az elképzeléseink. Egészen pontosan nem vagyok tisztában a brit kapcsolati hálózattal, ami biztos, hogy 1956-ban igen értékes volt. Nekem az volt a benyomásom, és Cope levele is ezt támasztja alá, hogy rendszerint egy, de leginkább több közvetítő is volt a kapcsolat és a követség között, és maga a kapcsolati személy sem tudta, hogy ezeket az információkat a követségre fogják eljuttatni.

Kovács: Amikor arról beszélünk, hogy szükséges lett volna-e valamilyen magyar–amerikai kapcsolatfelvétel a forradalom alatt, kinek kellett volna először megtennie ezt a lépést? El lehet képzelni egyáltalán azt, hogy az amerikai követség tesz egy ilyen lépést a Nagy-kormány irányába 1956-ban? Az utcán az emberek meg voltak győződve arról, hogy az amerikai támogatás segíteni fog Magyarországnak abban, hogy egy modus vivendit elérjen a szovjetekkel. Ezt az elképzelést a budapesti amerikai követség is osztotta, vagy nem? De hogyan lehetett volna egy ilyen támogatást valóban megvalósítani? Mit kellett volna tennie a magyar kormánynak? A magyar kormány hagyott ki egy lehetőséget? Mit kellett volna

tennie az amerikai követségnek? Vagy a követség maga is lehetőségeket hagyott ki?

ROGERS: Ezt a kérdést már bizonyos szempontból érintettem valamelyik előző kérdésére adott válaszomban, de hozzátennék most még valamit. Azt már említettem, hogy az amerikai kormány éppen hogy csak túllépett a McCarthy-korszakon, és figyelemmel a Titóval szerzett tapasztalatokra, Nagy Imrére bizonyos szempontból úgy tekintett, mint egy exkommunistára. Nagy maga is hozzájárult ehhez a képhez, emlékezzünk csak arra a beszédre, amelyet október 23-án este tartott a Parlament ablakából.

Arra nem emlékszem pontosan, mikor kezdte a követség azt érezni, hogy Nagy Imre tulajdonképpen más fényben tűnik fel (egyre inkább antikommunista fényben), de azt hiszem, hogy mi még nem fektettünk elég nagy súlyt a jelentésünkben arra, hogy ezt tudatosítsuk. Talán nem döbentünk rá arra, hogy mennyire gyanakvó volt Washington Nagy Imrével szemben. Ha nagyobb súlyt helyeztünk volna arra, hogy „eladjuk” Nagy Imrét Washington számára, és ha ezeket az üzeneteket azonnal el tudtuk volna juttatni, akkor esetleg nagyobb hatást gyakorolhattunk volna Washingtonra abban az értelemben, hogy tegyen valamiféle különbséget. (De az is tény, hogy nem tettük meg ezt!)

Ha megpróbáljuk elfogadni a sejtetett következtetéseket, hogy ha a magyar kormány vagy az amerikai követség esetleg valami lépést tett volna, akkor talán maga az egész történelem talán másképp alakult volna – hát talán... De ez ugyanaz, mintha azt mondanánk, hogy ha egy óriási vihar tört volna ki október 23-án, akkor az egész történelem másként alakult volna. Végző soron a Nagy-kormány részéről az amerikai kormány irányában tulajdonképpen milyen lépés lett volna igazán hatékony? Azt persze fel lehet vetni, hogy a Nagy-kormány behívhatta volna Barnest (vagy legalább küldhetett volna egy közvetítőt hozzá, egy olyan üzenettel), még a forradalom kezdeti szakaszában, miszerint „Nem is

SKÓT VADÁSZJELENET
Nyomat, 1878

tudjuk, hogy merre megyünk, de minden valószínűség szerint szükségünk lesz a támogatásokra a szovjetek ellen és ez iránt folyamodunk.” Nem tudom, egy ilyen természetű üzenet mennyire hozta volna lázba az amerikai kormányt. Azt azonban már említettem, hogy ami Nagy Imrét illeti, az ő személyes élettörténetét, a személyiségét figyelembe véve, eléggé valószínűtlen, hogy akár a magyar kormány részéről, akár az ő részéről ilyenfajta kezdeményezés kiindulhatott volna. Persze azt is fel lehet vetni, hogy maga az amerikai követség már a forradalom elején megkereshette volna Nagy Imrét valamiféle olyan természetű üzenettel, hogy „mi támogatunk benneteket, de ehhez az kell, hogy kifejezetten kérjétek a mi kormányunk támogatását”, de azt hiszem, hogy egy ilyen üzenetnek nagyjából hasonló hatása lett volna. Tény, hogy az amerikai követség nem tette meg ezt a lépést. A követség személyügyi helyzetét illetően már utaltam arra, hogy nem volt misszióvezetőnk, hanem csak egy ügyvivő intézte az ügyeket, figyelemmel továbbá arra a zűrzavarra és bizonytalanságra, ami a felkelők irányításában, ellenőrzésében valósult meg, figyelemmel továbbá a Washingtonnal való összeköttetési nehézségeinkre, egyáltalán nem meglepő, hogy mi nem tettük meg ezt a lépést.

Amit az imént mondtam, az azonban nem veszi teljes egészében figyelembe azokat a felvetéseket, amelyek az akkori magyar külügyminisztérium belső helyzetét érintették részéről, és annak a rekonstrukcióját, hogy a Nagy-kormány részéről valamiféle kezdeményezés, ami a magyar semlegességre irányult volna a nyugati követségekhez címezve, tulajdonképpen miért is nem fogalmazódott meg. Azt majd a későbbiekben fogom megjegyezni, hogy ha egy ilyen természetű kezdeményezést kapott volna az amerikai követség, abban biztos vagyok, hogy ezt igen erőteljesen tudtuk volna támogatni.

NAGY: Én csak megerősíteni tudom Tom megjegyzéseit annak a valószínűtlenségéről, hogy Ravndal, vagy Barnes,

vagy akárki más elment volna Nagy Imréhez annak érdekében, hogy fogja vissza a céljait, és a forradalom törekvéseit – ez teljességgel valószínűtlen volt. Ami magát Nagy Imrét illeti, azt hiszem, maga sem volt teljes egészében a megfelelő helyen forradalomban. Megpróbált lépést tartani a forradalommal. Egy élethossziglani eltökélt kommunista volt, aki azonban valószínűleg saját maga számára is előreláthatatlanul, szépen lassan átalakult igazi magyar hazafivá. Ugye, emlékszünk arra, hogy milyen rosszul lépett akkor, amikor a szabadságharcosokat „elvtársként” szólította meg október 23-án, vagy amikor, például Gerő és a többiek egy olyan látogatást tudtak teremteni, mintha maga Nagy is kérte volna a szovjeteket a beavatkozásra annak érdekében, hogy letörjék a forradalmat. Mindezt egybevéve, nem volt igazán olyan helyzetben, hogy visszafogottságot tudjon megkövetelni a szabadságharcosoktól, és mi sem voltunk abban a helyzetben, hogy ebbe az irányba ösztökélhettük volna őt. Visszatekintve: azokon a Nagy Imre által esetleg tehető erőfeszítéseken, hogy egy osztrák, egy finn vagy akár egy Gomulka természetű végcélú vázoljanak fel, nos, ezeken elgondolkozhattunk. Nem kizárt, hogy talán és esetleg, mindez olyan hatást váltott volna ki, ami a szovjeteket megerősíthette volna abban a döntésükben, amelyet a be nem avatkozásról október 30-án hoztak (amelyet, mint tudjuk, október 31-én meg is változtattak).

Mindenesetre, ahogy erre Tom már több alkalommal is rámutatott, Washington egyáltalán nem aktivista korszakát élte ebben az időben. Arról pedig meg vagyok győződve, hogy Nagy Imre egyáltalán nem tudta ellenőrizni az eseményeket a forradalom egyik pillanatában sem. Sőt, éppen ellenkezőleg, mindig csak megpróbálta utolérni az utcának állandóan fejlődő vágyait. Ezért az a felvetés, hogy megpróbálkozhattunk volna Nagy Imrét abba az irányba befolyásolni, hogy vegyen vissza a forradalom törekvéséből, reménytelen gyakorlat lett volna.

Érdemben nem tudok túlságosan sokat hozzátenni Tom, a te tanúságtételeddhez.

Spencer Barnes-t valóban én is úgy írnám le, mint aki inkább félnék, amúgy intelligens, városi értelmiségi. De alapvetően nagyon félnék volt, pontosan akkor, amikor a helyzet egyértelműséget és egyfajta világos víziót igényelt volna. Amikor persze ezt mondtam, tudom, hogy a valóban félnék emberek éppen hogy Washingtonban voltak. A felelősséget ott kell keresni és nem a követségen. Ott kell keresni, hogy milyen lépések maradtak el annak érdekében, hogy a magyarországi helyzetet támogassuk vagy a magyarországi helyzetet valamilyen formában kihasználjuk.

KOVÁCS: De túl azon, hogy a magyar diplomácia részéről a hivatalos lépések hiányoztak, nem volt a követség irányába semmi félhivatalos, diszkrét kontaktus sem?

ROGERS: AZON csodálkozol, hogy Nagy Imre miért nem tett közvetve vagy közvetlen lépéseket a követség irányába, és nem érted, hogy miért nem voltak korábban valamiféle előkészítő megbeszélések? Ahogy Nagy Imre első miniszterelnöki korszakára visszaemlékszem, az akkori misszióvezetőknek, Christian Ravndal követnek sem voltak vele értékelhető kapcsolatai. Mint említettem, természetesen úgy tekintettük őt, mint aki a kommunisták mérsékeltebb fajtájából származik, de aki azért nem antikommunista. Amikor ezt újra átgondolom, hozzáteszem, hogy Washington (különösen Dulles külügyminiszter) is jóval gyanakvóbb volt Nagy Imrével mint exkommunistával szemben, mint amennyire lennie kellett volna. Nem emlékszem semmilyen kapcsolatfelvételtre, de azt azért valószínűtlennek tartom, hogy Ravndalnak egyáltalán ne lettek volna kapcsolatai az ő irányába. Mindenesetre, ahogy Swartz disszertációját átnéztem, amelyben idézi Heltait, azt látjuk, hogy Heltai azt mondja, hogy Nagy Imrének nem voltak nyugati kapcsolatai. (Igaz, hogy Mód Péter, aki a semlegességi nyilatkozatot

november 1-jén átadta, azt állítja, hogy ő vitte ezt a követségre, de ez végső soron nem így történt.)

Abban azonban egyre inkább biztos vagyok, hogy ha Ravndal a forradalom idején Budapesten lett volna, akkor igenis tett volna lépéseket annak érdekében, hogy Nagy Imrét, amint ismét miniszterelnök lett, meglátogassa. Érdekes lenne azt tudni, hogy mely államok nagyköveteivel találkozott Nagy Imre, ameddig hivatalban volt, leszámítva, hogy tudjuk, hogy Andropovval persze többször is találkozott. Heltai György vagy Vásárhelyi Miklós szerint rajta kívül több követtel is találkozott, de közöttük nem volt nyugati. (Szerintem egy biztos volt, akire én emlékszem, és pedig Peinsipp, az osztrák követ, akivel a magyar határon esetleg átszivárgó fegyveres személyek visszafordításáról tárgyal.) Ez az egyik súlyos kritika egyébként Swartz részéről is, hogy a forradalom alatt a követségnek nem voltak kapcsolatai Nagy Imrével és a környezetében lévő személyekkel, és hogy nem is tett erőfeszítéseket annak irányában, hogy legyenek ilyenek. Ez a kritika jogos, azt hiszem. Erre magyarázatot persze lehet találni: már mondtam, hogy nem tudtunk volna úgyse mit mondani, hiszen nem kaptunk utasítást arra Washingtonból, hogy mit mondjunk neki, a kapcsolatfelvétel bizonyos szempontból Nagy Imre érdekei ellen is fordítható lett volna az ellenfelei által stb., stb. A lényeg szerintem az, hogy Barnes nem volt egy „aktivista személyiség”, ez persze nem jelenti azt, hogy a maga részéről ne tehetett volna egy kezdeményezést ebben az irányban.

Kovács: Abban az interjúban, amelyet Swartznak 20 évvel korábban adtál, abban van egy érdekes utalás, hogy Gimes Miklóst a követség legalább egy alkalommal megkereste. Ebben az interjúban a következőket mondtad: „Volt bizonyos kapcsolatunk Gimes Miklóssal, akit felterjesztettünk arra, hogy elutazzhasson az Egyesült Államokba, hogy az amerikai választások megfigyelője legyen, de sajnos nem kapta meg a vízumot azon az alapon, hogy kommunista volt. Még ekkor is tulajdon-

képpen nagyon óvatosak voltunk, és Gimes esetében sem törekedtünk arra, hogy folyamatos kapcsolatot építsünk ki vele.”⁸ – *Ezt mondtad a húsz évvel ezelőtti interjúdban. Ez az én szememben – mint ahogy jó egynéhány más tényező is ezt bizonyítja – azt jelenti, hogy a követség már jóval a forradalom előtt azért jól mérte fel, hogy egy potenciális alternatívában kik lehetnek az érdemi döntéshozók. Másrésztől azt valóban nem lehet megérteni, hogy éppen Nagy Imre emberei miért nem melegítették fel ezeket a kapcsolatokat, bár igaz, hogy ezekben az iszonyatosan feszült napokban mindenki túl volt terhelve feladatokkal. Esetleg talán Gimes Miklós is – éppen ezért – úgy érezhette, hogy kommunista háttérük miatt Amerika nem bízik bennük és nem is fog bennük bízni, vagy legalábbis addig nem, amíg nem tesznek bizonyosságot egy igazi változásról? (Ha ebbe belegondolok, akkor mindez nincs is olyan távol attól, amit a McCarthy-korszak hagyatékáról mondatok az amerikai külügyminisztériumot és különösen John Foster Dullest illetően.)*

ROGERS: Igen, nem emlékszem azért pontosan arra a napra, amikor elküldtük a javaslatot abból a célból, hogy Gimes Miklós a helyszínen figyelhesse meg az amerikai választásokat. Maga a javaslat, úgy emlékszem, Ernie Nagy részéről származott, aki azt még épp azelőtt tette meg, hogy távozott volna a budapesti állomáshelyéről. Nem emlékszem arra, hogy én találkoztam volna Gimes Miklóssal. Arra emlékszem, hogy eléggé megdöbbsentem, hogy ez a kezdeményezés visszautasításra került, de ez is jól mutatja azt a hangulatot, ami akkor Washingtonban uralkodott.

NAGY: Nem én voltam az, aki Gimest javasolta erre az útra, hanem Anton Nyerges volt. Ez körülbelül akkor történhetett, amikor én elhagytam Budapestet.

ROGERS: Mindegy. A lényeg az, hogy a vízumát Washington utasítására megtagadtuk. Azt hiszem, mindez valamikor októberben történhetett, ha jól emlékszem, nagyjából Rajk újratemetésének napjaiban, de ebben nem vagyok teljesen biztos. Ez az egész történet valóban tanúsítja, hogy volt bizonyos kapcsolat a követség és a Nagy-kormány em-

ILLUSZTRÁCIÓ JÓKAI MÓR A MAGYAR NÉPHEZ CÍMŰ MŰVÉHEZ

Olaj, karton, 1886–1887

berei között. Felvetődik az a kérdés is, hogy ezek miért nem voltak ennél szélesebb körűek. Az is igaz, hogy tulajdonképpen eléggé minimális szinten építettük ezeket a kapcsolatokat, különösen azzal összevetve, hogy mit lehetett volna megkísérelni és mit lehetett volna elérni.

1987-ben én a következőket írtam: „Visszatekintve, abban nem vagyok biztos, hogy a követségről abban az értelemben jelentettünk volna Washingtonba, hogy a november 4-i szovjet beavatkozásnak az alapvető oka az lett volna, hogy a forradalom »túlságosan messzire ment«. Nagy Imre november 1-ei felhívása előtt világos volt, hogy a Kommunista Párt már teljes egészében elveszítette az ellenőrzést az ország felett, s ez immáron egy »új Magyarország«, akár Nagy Imre, akár más vezetése alatt, s ez az új Magyarország igen erőteljesen szovjetellenes lesz. Lehet, hogy szocialista lesz, lehet, hogy pluralista lesz, de hogy szovjetellenes lesz, az biztos... Ha Nagy Imre képes lett volna arra, hogy Magyarországot a szovjet blokkon belül tartsa, még ha erőfeszítéseket tett volna annak érdekében, hogy bizonyos mértékig megváltoztassa a kapcsolatot a Szovjetunióval, azt hiszem, hogy ebben az esetben a november 4-ei beavatkozás esetleg mégsem következett volna be. Figyelemmel arra a minimális ellenőrzésre, amelyet Nagy Imre gyakorolt a felkelés eseménysorozatában, eléggé nehezen tudom elképzelni, hogy a követség ennél szélesebb körű kapcsolatrendszerrel milyen hatást gyakorolhatott volna reá.”

Jegyzetek

¹ Gáti, Charles: *Vesztett illúziók*. Moszkva, Washington, Budapest és az 1956-os forradalom, Osiris, 2006, Budapest 96–97., 181. l. NB: Gáti tulajdonképpen a CIA-nek a követségi alkalmazottaira vonatkoztatva jelenti ki, hogy akkor csak egy beszélt magyarul. A követség jelentőmunkáját, kapcsolatrendszerét azonban érdemben, külön nem tárgyalja.

² Nagy, Ernest A: *Crisis Decision Setting and Response: The Hungarian Revolution*, National Security Affairs Monograph 78-1, March 1978 Washington DC, National Defense University.

³ The Foreign Relations of the United States 1955–1957, XXVth volume. Government Printing Office 1990 Washington DC (a továbbiakban FRUS XXV).

⁴ Az interjú későbbi részében még többször visszatérő hivatkozás tárgya egy, a Fletcher School of Law and Diplomacy 1988-ban megvédett PhD-disszertáció. Martin Ben Swartz: *A New Look at the 1956 Hungarian Revolution: Soviet Opportunism, American Acquiescence*. UMI Dissertation Information Service 1991 Ann Arbor, Michigan. Martin Ben Swartz disszertációjának mellékletében több interjú olvasható, amelyeket 1956-ban a State Departmentben vagy külföldi állomáshelyeken szolgáló amerikai diplomatákkal, illetve a forradalomban jelentősebb szerepet játszó s már az USA-ban élő, illetve oda látogató magyar személyekkel vagy szemtanúkkal, újságírókkal készített.

⁵ Ez a hivatkozás értelemszerűen a Kádár-kormánynak a forradalmat diszkreditáló, hírhedt *Fehér könyvére* utal.

⁶ Heltai György, a külügyminiszteri tárcát november 1-jén átvevő Nagy Imre melletti külügyminiszterhelyettes, a Swartzcal készített interjúbán mesél el egy történetet, hogy 1956 szeptemberében, azután, hogy megvásárolta egy brit diplomata autóját, meghívták, hogy a követség több tisztviselőjével teázzon. Heltai erre úgy emlékezett, hogy a britek a beszélgetés során felszínesek voltak és „nem vették a lapot”.

⁷ A levelet Mrs. Bettina Cope szíves engedélyével közöljük.

⁸ Swartz: op. cit p. 585.

KOVÁCS PÉTER
JORDAN THOMAS ROGERS
ERNEST A. NAGY

(Következő számunkban folytatjuk.)